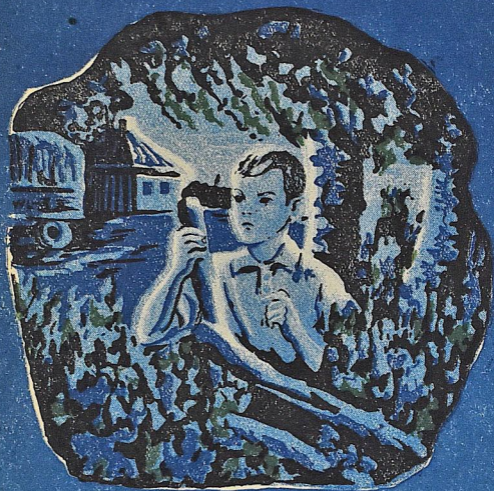

П. КОВАЛЙОВ

АНДРЕЙКА

БАКЫ · УШАГЖӘНЧНӘШР · 1951

ПАВЕЛ КОВАЛЮВ

АНДРЕЙКА

ПОВЕСТ

Азербайжан
Ушаг вә Кәнчләр Әдәбийяты Нәшрийяты
Баки — 1951

I

Андрейка ширин юхудадыр. Анасы Зинаида Антоновна онун янында отуруб нэийн хагында исэ дэрин фикрэ кетмишдир. Ола билсин ки, о, Андрейка илэ бирликдэ, аловланан шөһөрдөн күчлэ яха гуртарараг издиһамлы Москва йолу илэ догма ерэ, өз кәндләринэ кәлдийи дөһшәтли июн күнүнү хатырлайыр. Бәлкә дэ о, онунла бирликдэ кәнддэ, нөнәсинин янында яшаян вә чәсарәтли ишләрдә она көмәк эдән еканә тәсәллиси, он яшлы оғлу Андрейканың мүгәддәрәты барәдә дүшүнүр. Зинаида Антоновнаның сифәти гайғылыдыр, көзләринин алты исэ гаралмышдыр.

Андрейка бөйрү үстә ятыр. Онун башы ястыга батмышдыр, күнәшдән гаралмыш балача голу исэ чарпайыдан салланыр. Адама элэ кәлир ки, оғлан бир азча тәрпәнсә йыхылачагдыр. Бундан эһтият эдән ана оғлунун юхусуна кешик чәкир.

Дәгигәләр кечир, оғлан исэ ятмагда давам эдир, нә о бири яны үстә чеврилир, нә дэ тәрпәнир.

Зинаида Антоновна чарпайыя яхынлашыр, йорғаны эһмалча галдырыб гайғыкешликлә Андрейканын чийини өртүр, оғлунун үзәринә әйиләрәк, ону өпмәк истәйир, анчаг бирдән: «Оянар!» дейә дүшүнүр. О, енидән әввәлки ериндә әйләшир вә көзләрини ятан оғлундан чәкмир.

Кечә, Андрейка партизанларын янындан гайытдығы заман Зинаида Антоновна ону едирдә билмәмишди. Йорулмуш Андрейка чарпайынын үстүнә сарилиб, дәрһал да юхуя кетмишди. Инди исә ону оятмаг лазымдыр, анчаг оятмаға гыймыр: о, элә шин ятыр ки.

Зинаида Антоновна диварда тыггылдаян саата бахды. Артыг күндүз саат он икийә ишләйирди. О, аяға галхараг бармагларынын учунда дәһлизә чыхды.

Андрейка исә юху көрүрдү.

...Будур о, бирбаш гаранлыг бир зүлмәтә гачыр. Онун ардынча бөйүк бир алов күрәси юварланыб кәләрәк күрәкләрини яндырыр. Андрейка, гача-гача үзүндән ахан сөгә төри көйнәйинин голу илә силир. Ону исти боғур, йорғунлугдан аягларыны күчлә сүрүйүр; о, әтрафы бүрүйән гаты гаранлығы ярыб кечмәк вә аловдан чаныны гуртармаг үчүн бүтүн күчүнү топлайыр. Гаранлыг о гәдәр чансыхычы вә зәһләтөкән, ону ярыб кечмәк исә о гәдәр чәтиндир ки, Андрейка аз галыр ерә сәрилсин.

Лакин Андрейка ени гүввә илә ирәлийә чумур.

Гаранлыг бир аз сейрәкләшди, алов күрәси исә архада галыр.

Андрейка бир дә күчүнү топлайыб, гаршыдакы тәпәйә чатыр, анчаг сонра нә эдәчәйини өзү дә гәт эдә билмир. Онун габағында боз шинелли салдатларла долу олан чох узун бир сәнкәр вар.

Күлләләрин выйылытсы Андрейканын гулағына кәлиб чатыр. Аяғынын алтындакы торпаг көйә соврулур—Андрейканы күлләйә басырлар. О, ерә йыхылараг сәнкәрә доғру сүрүнүр. Дүшән бомбаларын курултусу әшидилир, парглайышын зәрбәсиндән ер титрәйир.

Андрейка бир чөкөждә кизләнәрәк бир аз өзүнә кәлдикдән сонра әтрафы көздән кечирмәйә башлайыр. Дөйүшчүләр сәнкәрдән галхараг һүчума кечирләр. Онлар сүнкүләри әлләриндә һазыр тутараг, азачыг әйилмиш һалда, үзәрләринә кәлән фашист чәркәсинә гаршы кедирләр. Андрейканын көзү бир дөйүшчүйә саташыр вә она элә кәлир ки, о һамыдан уча вә гүввәтлидир.

Андрейка:

—Ата!..—дейә ирәли чумур, лакин кеч иди: чәркәләр бир-биринә гарышыр

...Зинаида Антоновна тәләш ичәрисиндә чарпайыя яхынлашды. Андрейка инди архасы үстә ятырды, онун сифәли алышыб яныр, алтында исә тәр дамалары варды.

Ана оғлунун чийиннә эһмалтыча тохунараг:

—Андрейка, Андрейка!—дейә сакит вә нәвазишли бир сәслә ону чағырды.

Андрейка дәрһал көзләрини ачды вә бир нечә санийә, сифәтиндә нараһатлыг олан анасына бахды.

—Горхма, оғлум. Дур чәрәк е... Юхуда нә көрдүдү?

—А-а-а!—дейә Андрейка сәсини узатды вә дәһшәтли юху көрдүйүнү нәһайәт баша дүшдү.

II

Зинаида Антоновна гайғыкешликлә оғлуна хөрәк һазырлайырды. Бир дөгитәлийә һәйәтә чых-

дыгы заман баш верән һадисә оңу элә һәйәчанландырды ки, әлләри һәлә дә титрәйир, фикри исә чидди вә кәркин ишләйирди.

Элә белә олмалы иди ки, фашистләр мәнз онларын эвинә кәлмәли идиләр! Онларын дахмасы кәндиң кәнарында олдуғу үчүн биринчи олараг бу дахманы көрмүшдүләр.

Фашистләр йолу азымш вә Зинаида Антоновнадан онлара бөләдчилик этмәйи тәләб эдирдиләр. О исә: мәнә дә о тәрәфә кетмәк лазымдыр,—дейә э'тираз этмәди.

Зинаида Антоновна тәләсик оғлуна емәк һазырлады. Эйни заманда бейниндә һәятә кечиримәси о гәдәр дә чәтин көрүнмәйән чәсарәтли бир план һаггында тәдбир төкдү. Оңу аңчаг Андрейканын вәзийәти нараһат эдирди. Һәр шей Андрейкадан асылы иди.

Элә бил ки, Зинаида Антоновна бу бир нечә дәгигәдә гочалмышды.

Андрейка яшына көрә чоҳ чидди вә мүләһизәли иди. О, юхудан айылан кими анасынын симасындакы ифадәдән чоҳ шей баша дүшдү. Оңун көрпә үрәйи баш верәчәк фәлакәти һиссә эдәрәк сыхылды. Андрейка ағыр юхудан соңра чарпайыдан сычрайыб голларыны галдырараг көрнәшмәк истәйирди ки, һәйәтдә, эвин пәнчәрәси габагында шуран фашистләри көрдү. О һәлә индийә гәдәр фашистләри бу гәдәр яхындан көрмәмишди. Андрейка бир аңлыға нә эдәчәйини билмәди.

Анасынын:

— Оғлум, әл-үзүнү ю вә отур чәрәйини е,—дейән тамамилә сакит вә нәвазишли сәси эшидилди.

О, һәйи һачан демәйин лазым олдуғуну анасынын даһа яхшы билдийини аңладығы үчүн, һеч нә сорушмадан ююнмага кетди.

Андрейка үзүнү әмәлли башлы силмәдән чәлд, анасынын оңун үчүн бишмиш картоф гойдуғу мася яхынлашды.

Эв саһибәсинин тез кәлмәсини тәләб эдән фашистләр бир нечә дәфә пәнчәрәни дөйдүләр. Пәнчәрәдән кәлән һәр бир тыггылты Андрейканын гәлбиндә яндырычы бир ағыр доғурурду. О: «Доғруданмы аңам тәһлүкәдәдир?» дейә дүшүндү.

— Ана!..

Зинаида Антоновная элә кәлди ки, о, бу кәлмәни илк дәфәдир эшидир. Андрейканын сәсиндән һәм мәнәббәт, һәм һәйәчан, һәм дә һәр шейә һазыр олдуғу дуюлурду.

— Сорушма, оғлум, мән кедирәм. Сән исә картофларыны е вә (о явашча оғлунун овчуна бүкүлү бир кағыз гойду)... бурада һәр шей язылмышдыр. Еринә етир!

Андрейка картофла долу олан касаны икиәлли көтүрәрәк, кечиб күнчдә отурду. Зинаида Антоновна исә оғлунун үзүнә күлүмсүнәрәк оңун гар кими ағ сачларындан өңдү вә көзләринә диггәтлә бахараг, дахмадан чыхды. Андрейка гапынын нечә таггылдадығыны эшитди.

Анасы кетди. Аңчаг һарая?

Андрейка ики дәфә мәнәйә Мартин дайынын янына кетмиш вә анасынын яздығы мәктубу она апармышды. Зинаида Антоновна һәмишә мәктубун мәзмунуну оғлуна нағыл эдәрди. Бу күн исә буна имкаң тапмамышды.

Андрейка пәнчәрәдән, кәндиң ичи илә анасынын архасынча кедән фашистләри көрдү. О даһа дә күнчә чәкилди вә аңчаг инди кағызы ачмаға чәсарәт эләди.

Мәктубда белә дейлирди:

Йолдаш Мартин!

*Йолу азан вә... гәсәбәсинә кетмәк истәйән
он бир фриси сәнин янына кәтирирәм. Узәг
мешәдән Бөйүк мамырлыға ахан Ипут чайы-
нын үстүндә, тирдән салынмыш кечиддә габа-
ғымыза чых.*

Зинаида.

Анасынын гәсдән ири хәтлә язмыш олдугу бу мәктубун һәр бир һәрфи Андрейканын көзләри гаршысында чанлы кими дурурду. Бах, әввәлчә «т» һәрфи, ондан сонра «м», даһа сонра исә «в» вә «ф» һәрфләри көрүнүр. Андрейка бир дәнгә белә юбан-мағын мүмкүн олмадығыны дәрһал аңлады. Онун үрәйи бәрк сыхылды: анасы инди бөйүк бир тәһлүкә гаршысында иди. Бәлкә дә анасы элә буна көрә ону белә хусуси мейрибанлыгла өпмүш вә үзүнә күлүмсүнмүшдү.

«Тез-тез Мартин дайынын янына гачмаг лазым-дыр!»

Андрейка чөрәйини чәлд ейиб қағызы овчунун ичиндә сыхды вә дахмадан чыхды.

III

Ҡава олдугча сакит вә мүлайим иди. Андрейка элә кәлирди ки, ким исә онун фикриндән кечәнләри бөйүк бир диггәтлә динләйир вә һәр бир аддымыны изләйир, лап индичә ону пусуб тутачаг вә анасынын мәктубуну Мартинә апармаға мане олачадыр. Буна көрә дә о тәләсди.

Андрейка нәзәрә мүмкүн гәдәр аз чарпмаг вә кәсәсинә кетмәк үчүн чай боюнча узанан йолдан кәнара дөндү.

О, кәлә-көтүр тәпәчикләрлә долу олан чәмән-лийин янындан өтүб коллугда йох олду. Онун фик-

риндә ялныз бир шей: мәктубу партизан дәстәсинин командиринә вахтында етирмәк дурурду. Андрейка кетдикчә сүр'әтини артырырды.

Андрейка чәмәнин батаглыг ериндән доландыгдан сонра йүйүрмәк истәди. Элә бу фикирдә икән бирдән гара сагаллы, чийиндә чанта вә элиндә ов түфәнки олан узун бир адам көйдән дүшмүш кими колларын далындан чыхды. Бу көзләнилмәз тәсәдүфдән Андрейка о гәдәр горжду ки, һәтта гычлары белә гурууб галды. О, габағындакы адама бахараг өзүнү итирмиш вә карыхмыш һалда даянды. Андрейканы көрән адам да нүфузәдичи ири көзләрини она зилләйиб аяг сахлады.

Нәһайәт, сагаллы киши һирсләндийиндәнми, йохса да садәчә олараг марагландыгы үчүнмү нәдәнсә:

— Наралысан, гочаг?—дейә сорушду.

Андрейка онун сәсини эшидиб бир аз үрәк-ләнәрәк:

— Кәндән...—дейә чаваб верди.

— Бәс кимләрдәнсән?

Андрейка нәнәсинин фамилиясыны билмәдийиндән карыхды.

— Гочаг, көрүнүр ялан данышырсан?—дейә она артыг шүбһә илә бахан адам сорушду.

— Мән нәнәмин янында яшайырам... Онун эви мәктәбдән бир аз аралы, кәндин гырағындадыр... Орада су гуюсу вә янмыш йоғун бир чөкә ағачы да вар... Нәнәмин ады исә Василицадыр...

— Василица?—дейә һәммин адам Андрейкадан сорушду.—Бәс сән бурада нә гайырысан?

Андрейка чаваб вермәйә сөз тапмады. Нәһайәт өзүнү топлады вә суала суалла чаваб верди:

— Ай дайы, бәс сән кимсән?

— Бачы оғлуна бир бах! Инди сәни тутуб, лазымы еринә апармаг лазымдыр.

— Нә үчүн?—дейә Андрейка тәэччүбләнди.

— Орада биләрсән.

Андрейка кәдәриндән агламаг истәди. Анчаг намәлум адамын дөнүб чай узуну кетдийини көрәндә үрәйи сакиләшди. Инди һәммин чай Андрейка үчүн йол кәстәрән улдуз кими иди; чүнки о дүз партизанларын янына кедиб чыхырды. Бу адамын «далымча кәл!» демәсиндән сонра Андрейка сакитчә ону тәгиб этди.

Онлар үч йүз аддым кетмәмишдиләр ки, намәлум адам бирдән чайдан дөнәрәк сейрәк коллуғун о бири тәрәфиндәки дүзә доғру йолланды.

Андрейка дәрһал өз вәзийәтини баша дүшәрәк ишә башламагы гәт этди. О өзү намәлум адамла сөһбәтә киришди.

— Дайы, сизин адыныз нәдир?—дейә Андрейка сорушду.

— Бу сәнин нәйинә кәрәкдир, оғлан?

Андрейка кәләк ишләдәрәк:

— Мән сизинлә сөһбәт этмәк истәйирәм,—деди,—анчаг сизә мүрачидәт этмәк үчүн адынызы белә билмирәм.

Намәлум адам Андрейканын үзүнә белә бахмадан:

— Буна бах, данышмаг истәйир!.. Яхшы, мән сәнин кимиси илә нә данышчагағам?—деди.

— Ахы сиз овчусунуз. Вәһши һейванлар һағында чохлу марағлы шейләр билирсиниз...

— Гейван вар, һейван вар.

Андрейка даянмады:

— Мешәдә оланлар һағында.

Намәлум адам оғланы һийләкәрчәсинә башдан аяға гәдәр сүзәрәк дишиниң арасында:

— Олмая сән дә онларын чинсиндәнсән?— деди.

— Дайы, сиз йәгин ки, гушлар һаггында... дейә Андрейка намә'лум адамын адыны демәк истәйирмиш кими даянды,— чох мараглы шейләр билирсиниз!

— Бәли, Роман дайыя гушлары учушундан танымаг нәсиб олуб,— дейә намә'лум адам мә'налы бир тәрздә мызылданды.

— Роман дайы, учдуғу ердә чохму гуш вурму-сунуз?— дейә сорушан Андрейка «овчунун» үзүнә бахмадан чаваб көзләди.

Намә'лум адам үзүнү о тәрәфә чевирди.

Бу заман Андрейка илә Роман дүзәнлийин янындакы галын коллара яхынлашырдылар.

Андрейка партизанларын ерләшдийи ерин әксинә кетдикләрини көрдү вә коллуға сычраяраг вар гүввәсилә гачмаға башлады.

«Овчу» дөнүб бахмаға белә мачал тапмамыш оғланын изи-тозу да көрүнмәди.

IV

«Андрейкая нә олду? Көрәсән о, йолдаш Мартини вахтында тапачагмы?» Бу суаллар Зинаида Антоновнаны һәддиндән артыг тәшвишә салырды.

О, өз һәятыны бүтүн тәфәрруаты илә хатырлады. Онун бу күнкү гәрары она дүзкүн вә ағыллы көрүндү. Инди Зинаида Антоновна өз тәлеини дейил, ялныз бу он бир нәфәр һитлерчини мәһв этмәйи дүшүнүрдү. О, онлары ер үзүндән йох этмәйи бәйүк бир эһтирас вә сәбрсизликлә арзулайырды. Она элә кәлирди ки, бу он бир йыртычыны өлдүр-

мәклә, онун юрдуну аяглаян вә бүтүн чанлылары тәһгир әдән фашистләрин һамысыны мәһв әдәчәк.

Дәһшәтли руһи әзабларын, гоһум-әгрәбаларынын, талан әдилмиш әвинин, йолларда парча-тикә әдилмиш йүзләрлә күнаһсыз гадын вә ушагла-рын һаггында дәрин кәдәрлә дүшүнмәйин вахты кечмишди. Инди исә әввәлчәдән дүшүнүлмүш вә гәт'и һәрәкәт вахты иди. Зинаида Антоновна кәл-чәйә доғру мөһкәм гәт'ийәтлә кәдәрәк бир дестә һитлерчини коллуғ вә батаглыглардан кечириб партизанларын олдуғу ерә апарырды.

Зинаида Антоновна кечидә яхынлашмаг вахтыны гәсдән узатмаға чалышырды. О, мешәнин әтрафына доланыб, бунула да узун бойлу һитлерчини баша салмаға чалышырды ки, кетдикләри йолдан башга йол йохдур. О, өз һәйәманыны мөһарәтлә кизләдәрәк, өзүнү тамамилә сакит апарырды. Узун бойлу һитлерчи исә тез-тез мүәммалы һалда Зинаида Антоновнаны көстәрәрәк өз салдатларына нә исә демәйә башлады.

Нәһайәт забит Зинаида Антоновная даянмағы әмр этди. О даянды. Забит отурду вә:

— Әкәр ахшама гәдәр мәнзилә чатмасаг, сәни ериндәчә күлләләйчәйик,— деди.

— Нә үчүн нараһат олурсунуз? Дурун кедәк ки, мәнзилә чата биләк.— Зинаида Антоновна кетмәйә һазыр олдуғуну билдирмәклә һитлерчиләри бир даһа баша салды ки, о, онларын өз һиссәләринә тез чатмаларына көмәк этмәк арзусундадыр.

Узун бойлу арыг забит аяға галхды. Онун көзләри Зинаида Антоновная зилләндә. Элә бил ки, онун богазындан япышачагды. Анчаг онларын олдуглары ер кечилмәз, батаглыг иди вә буна көрә дә һеч кәсә һирсләнмәйә онун әлиндә әсас йох

иди. О, таләе табе олараг сакитләшди. Галан фашистләр дә она төглид эдәрәк сакитләшдиләр.

Онлар йола дүшдүләр. Зинаида Антоновнанын ардынча көдәк бойлу ики салдат кедирди. Онлар һүндүр бойлу вә узунгыч лейләйә охшаян башчыларынын бәләдчидән бир аз аралы кетмәйи вә Зинаида Антоновнаны ики автоматчынын чидди назарәти алтына алмагы гәт әтдийини көрдүкдән сонра нә исә һисс эдәрәк һәйәчанланырдылар.

Зинаида Антоновнанын да әһвал-руһийәсиндә бир дәйишиклик әмәлә кәлди, лакин бу дәйишиклик онун күрәйинә ики союг автомат лүләсинин дирәнмәсиндән доғмурду. О, башгаларынын да бу вәзийәттә апарылдыгыны чох көрдүйүндән о гәдәр дә нараһат олмурду.

Ипутун ахдыгы ер яхынлашырды. Зинаида Антоновна чая чатаркән онун бою узуну бир нечә йүз метр кетмәк вә бунула өзүнүн дә йолу о гәдәр яхшы танымадыгыны көстөрмәк вә кечидә бирдән-бирә кәлиб чыхмамаг мөгсәди илә йолдан бир аз кәнара чыхды. Әйни заманда онун ағлына белә бир әсаслы фикир кәлди ки, әкәр Андрейканын башына бир иш кәлибсә, онда партизанларын өзләри о бири саһилдән ону вә фашистләри көрә биләрләр.

Артыг ахшам яхынлашырды ки, Зинаида Антоновна Ипуту кечмәйи гәрара алды. Кечидә аз галырды. О, чайын кәнары илә кедәрәк аддымларыны нә гәдәр явашыдырдыса да она әлә кәлирди ки, дүшүндүкләринин һамысынын һәлл олуначагы ерә сүр'әтлә яхынлашыр.

Будур, артыг о бири саһилә кечмәк үчүн энсиз чайын үстүндән узадылмыш тирләр көрүнүр. О һәмин тирләрин үстүндән бир нечә дәфә кечдийиндән онларын һәр бир хырда чәһәтинә бәләд иди.

Тирләрин ортасы сыныг олдуғу үчүн бу инди она чох тәһлүкәли көрүнүрдү.

Вахтилә көрпү олан ерә чатдыглары замаң узун бойлу һитлерчи габаға сычрады вә һәмишә һазыр сахладыгы автоматы Зинаида Антоновнанын көксүнә даяды:

— Даян, русс! Бизи батырмаг истәйирсән? Көл, чай, һеч кәс кәлиб кетмир.

Зинаида Антоновна даянды, вә бирдән она әлә кәлди ки, ер, өз гейри-ади гүввәсини она верди.

— Бирчә километр йол галыб. Әлини узатсан, Каменкая чатарсан.—О, әлини галдырыб, чайын о тайыны көстәрди.—Бир нечә дәгигәлик йолумуз галыб. Чайын о тайында һеч бир батаглыг-филян йохдур. Чамаат һәмишә бу тирләрин үстүндән кәлиб кедир...

— Бәс көрпүнү ким партладыб? Партизанлар? —дейә узундираз сакит ола билмирди.

— Партизанлар хаггында мән һеч нә эшитмә-
мишәм...

Зинаида Антоновнаның сәсиндә бир инам вар-
ды. Узундираз онун сөзләрини баша дүшүб, өз
салдатлары илә нә һагда исә данышды вә енидән
Зинаида Антоновная мұрачиат этди:

— Әкәр гәсәбә олмаса,—дейә әли илә чайын о
үзүндәки сых коллугу көстәрди,—ярым саатдан
сонра сәнин ишин битәчәк.

Зинаида Антоновная башыны тәрпәдәрәк һәр ше-
йи баша дүшдүйүнү вә кетмәйә һазыр олдуғуну
билдирди.

Узундираз тирләрин үстүнә биринчи оларак
чыхды вә бәләдчийә архасынча кәлмәсини әмр
этди. Зинаида Антоновнадан сонра исә әввәл бир-
ринчи, сонра да икинчи автоматчы тирләрин үс-
түнә чыхды. Галаңлары онларын ардынча кәлирди-
ләр. Зинаида Антоновная фашистләрин симасында-
кы һәйәчаны көрдү. Онларын һамысы силаһлары-
ны һазыр тутмушдулар.

Һәмнин дөгигәдә Зинаида Антоновнаның үрә-
йиндән кечәнтәри сөзлә ифадә этмәк чәтин-
дир. Чайы кечдикдән сонра о тайда дәһшәт-
ли әзаб вә әзнийәт ичәрсиндә баш верәчәк тәһ-
гирамит өлүм онун көзләриндә чанланырды.
Әлбәттә о, башындан сова биләрди: яхын-
лыгда хуторлар олурду. Әкәр кәсәсинә кет-
сә, ярым саата хуторлара чатар. Лакин ахы бе-
лә бир дөгигәдә Мартинин ятыб һеч бир иш
көрмәдийинә инанмаг олмаз! Андрейка... Әлә
бу заман Зинаида Антоновная тирдәки сыныг
ери көрдү. О, чәлд орадан кечди вә аз галды ки,
нә сәбәбә исә бирдән-бирә аддымларыны явашы-
дан узундираз һитлерчинин күрәйинә тохунсун. Әлә
бу анда бир нечә түфәнк шаггылдады, вә Зинаи-

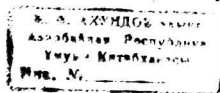
да Антоновная узундираз фашистин чая нечә ашды-
ғыны көрдү. Сонра нәләр баш вердийини исә о
билмәди.

V

Сон күнләр Роман Томашукун кефи көк иди.
О һитлерчиләрә тәзликлә гуллуғ көстәрмәк вә
партизан дәстәсинин ерини дүзкүн өйрәниб онла-
ра хәбәр вермәйи чох истағйирди. О, Васелиса гарыя
баш чәкмәк, кефини сорушмаг, ениликләр һаггын-
да сөһбәт этмәк, әйни заманда әлиндән гачырт-
дығы о Андрейка адлы оғланын вә онун анасы
Зинаида Антоновнаның әвә кәлиб кәлмәдийини
билмәк, партизанлар һаггында бә'зи шейләр өйрән-
мәк үчүн онун әвинә йолланды.

Мұһарибәйә гәдәр Роман чох адамаговушмазды.
О лап мешәнин кәнарында яшаряг чәлләк гайы-
рар, кәндә аз-аз кәләр вә адамларла чох надир
һалларда сөһбәт әдәрди. Бунун әвәзиндә исә фа-
шистләр кәлдикдән сонра кәнд арасында дейил-
дийи кими гара бығлы Роман һәрәкәтә кәлиб, о та-
мамилә башга адам олду. Һәмкәндлиләри онун
яхын кечмишини хатырладылар.

Онун атасыны голчомаглар ләғв әдилдийи за-
ман сүркүн этмишдilər, Роман исә узун заман
атасынын әвинә саһибләнмәйә ихтияры олдуғуну
сүбут этмәк үчүн мұхтәлиф кағызларла өзүнү оряя-
бурая сохду. О, өз кәндләриндән бир гыз
алыб әвләнди вә һеч кәсин нәзәринә чарпмадан
тәсәррүфат дүзәлтди. Огуз үчүнүк илдә һәтта кол-
хоза да кирди, анчаг мешә ғырағындакы дахмасы-
ны колхоза гатмады. Ербәер олдугдан сонра чәл-
ләк гайырмагла мәшгул олду вә нечә дейәрләр,
ярым хүсүсийләгчи кими: ады колхозда олду, өзү
исә әвиндә ишләди...

Роман, Василисакилә кедәркән һәмкәндлиләрини җорхутмамаг үчүн силаһыны союнду. Түфән-кини, патрондашыны вә ов чантасыны полис мән-төгәсиндә гоиду. Фашист майорунун тәкликдә она дейди:

— Сизин ишиниз тәһлүкәлидир, анчаг буну һеч кәсә билдирмәк олмас. Өзүңүз садә көстәриң, лакин һийләни әлдән вермәйин,—сөzlәри һәлә дә онун гулагларында сәсләнирди.

Роман Василиса гарынын әвинә яхынлашдыгча даһа артыг сакитләширди.

Бир аз яна әйилмиш папағы, яхасындакы дүй-мәләрдән бир нечәсинин ачыг олмасы, күлүмсүнә сифәти—бүтүн булар санки: «Бир бахың, нечә садә вә үрәйи ачыг адамам! Буям ки вараң—мүхтәсәр ки, өз адамыңызам!» дейә бағырмаг истәйирди. Василиса гары Романын биринчи кәлишинин әсл сә-бәбини анлая билмәди. Әввәлчә гарыя элә кәлди ки, Зина онун хошуна кәлир вә Роман онунла садәча олараг сөһбәт этмәк истәйир. Романын арвады мұһарибәдән бир аз әввәл өлмүшдү.

Роман папагыны чыхарып кандардан кирән ки-ми баш әйди вә ону әлиндә эзишдирәрәк тахта доғру йөнәлди.

— Әйләш, Матвейч,—дейә Василиса нәнә тәк-лиф этди.

— Тәшәккүр әдирәм, тәшәккүр әдирәм, Васил'-евна!—дейә о, нәзакәтлә отурду вә йохсуллашмыш дахманын бүтүн күнч-бучағыны кәзалты нәзәрдән кечирди.

— Нәдәнсә чох аз-аз көрүнүрсүнүз, Матвейч, йохса башга ишә кирибсиниз?—дейә әввәлчә Ва-силиса сөһбәтә башлады.

О исә сакитчә һәр сөзү өлчүб-бичәрәк инди меше ишинин чох тәһлүкәли олдуғундан: һәр ердә

партизанларың олмасындан вә башга мұнасиб иш тапылмадығындан шикайәт этди.

— Нийә сиз шәһәрә кетмирсиниз?—дейә нәнә сорушду.

— Шәһәрдә бизсиз дә адам чохдур. Әксинә, адамларың чохусу шәһәрдән кәндә кәлир....

О, бу сөzlәри дейиб көзләрини дүз гарыя тикди. Лап фирсәтдир, индичә гары данышмаға баш-лайыб шәһәрдән онун янына кәлән, анчаг онунла яшамаян гызы вә нәвәси барәдә һеч олмасса бир сөз дейәр!

— Һаы белә этмир,—дейә Василиса дилләнди.

— Айдындыр. Анчаг һәр кәсин ки, кәнддә го-һум-әгрәбасы вара, она бурада яшамая даһа яхшы-дыр: гулағы динч олар.

Василиса: нә динчлик базлыгдыр!—дейә мү-һабисә этмәк истәдисә дә, Романын шүбһәли-шүб-һәли бахдығыны көрүб сөһбәти дейишдирмәйи гәрара алды:

— Орасы эләдир... Анчаг бу мұһарибә сел кими чох фәлакәтләр төрәтди...—деди вә сусду.

Роман, гарынын данышачағына үмидини итириб һийләйә әл атмаға башлады.

— Орасы тамамилә доғрудур ки, чох фәлакәт олду. Анчаг бу фәлакәтин гаршысыны алмаг да олар. Һәят, ондан бачарыгла истифадә этмәйи севир.

— Билирик, анчаг инди онун вахты дейил. Бизә бир тәһәр башымызы доландырмаг лазымдыр. Бах одун дашымаға бир шей тапмырсан, чәрәк йохдур...

Роман сусурду. О, һисс әдирди ки, Василиса һәлә чох даныша биләр, анчаг она лазым оланлар-дан һеч нә демәз. Һеч нә!

«Учушундан мә'лум олур ки, көһнә гушдур!»

дей. Роман өз-өзүнө дүшүндү вэ ағыр-ағыр тахтын үстүндөн аяга галхды.

— Гара белэ тэлэсирсиниз, Матвейч?—дейэ Василиса онун үзүнэ бахмадан сорушду.

О, гарынын һэтта онун үзүнэ белэ бахмадыгыны һисс эдиб эввэлчэ һирсиндөн алышыб янды, сонра исэ һэлэ она тохунмагып тез олдуғуну дүшүнүб, өзүнү сахлады.

— Көһнэ танышлара баш чэкэчэк, ахшам исэ эвэ кедэчэйэм. Тэк яшамаг да адамы бир һөв да-рыхдырыр!

— Айдын мäsэләдир...—дейэ Василиса чийнинин үстүндөн она бахды, өзү исэ дөнүб тахта доғру кетди вэ габлары бөйүк чамын ичинэ йығамаға башлады.

Роман бирдән:

— Сизин шәһәрдән кәләнләр бәс һаны?—дейэ сорушду.

— Сән элэ сөһбәти бурадан башлайдын да!—дейэ гары гашығы чама атараг дейинди.

— Ачығын тутмасын: мән тәкчә сәни көрмәйэ кәлмәмишәм.

— Мә'лумдур. Бәс элэдэ исэ бурада олмаян адам һаггында мөндөн сорушмаг нэ үчүндүр?

Роман Василиса чаваб вермәдән:

— Зина эвэ һачан кәләчәк?—дейэ сорушду.

— Онун өзүндөн соруш, сиз чаванларын һара-ларда олдуғуну ким билир! Бүтүн күнү дахманызда отурмурсунуз...

Василиса бу сөзләри дейиб, кери чеврилди.

Роман, гарыдан һеч нэ өйрәнэ билмәди. Онун ян-йөрәсиндә һәрләнмәйин әбәс олдуғу айдын иди. Томашук чалаған кими, Василисанын үзәринә атыл-

маг, сачларындан япышараг ону дөшәмәйэ сәрмәк вэ доюнча деймәк истәйирди.

Роман, Василисанын үзүнэ чырпмаг истәйирмиш кими папағыны әлиндә эзишдирди. О исэ үзүнү она дөндәриб араларында һеч бир сөз олмамыш кими:

— Бунлар нэ чүр мурдар адамлардыр... һеч олмәзса сән бизи мудафиэ эдәйдин, Матвейч! Ахырынчы инәйи дэ апармаг истәйирләр. Онда мән нэ эдәрәм? Гапы-гапы диләнимми?—дейэ сөзә башлады.

— Бирчә Зинаида Антоновна илэ даныша билсәйдим...

— Белэ данышыгдан ки, тәзә инәк олмәз,—дейэ Василиса тәләсик, э'тираза имкан вермәдән давам этди.—Нэ гәдәр истәйирсиниз данышын, анчаг мәнә ишдән даныш.

Бу сөзләр Романы үрәкләндирди. Зинанданы көрәчәйинә үмиди артды. Мадам ки, гары Зинандэ илэ данышмағын мүмкүн олдуғуну деди, демәк, о һарадаса буралардадыр. Вэ о, нүфузәдичи бир аһәнклә:

— Яхшы, комендантын янына кедәрәм. Сәнин тәрәфиндән данышарам, Василиса. Анчаг, элэ бир иш көр ки, мән Зинаида илэ сөһбәт эдә билим,—деди.

— Яхшы, бир тәһәр көрүшәрсиниз,—дейэ Василиса мүәммалы вэ мә'налы бир тәрәздә она чаваб вериб, үстүндә хоруз шәкли олан кәтан мәһрабаны көтүрдү вэ габлары силмәйэ башлады.

Үрәйи еринә кәлмиш Роман папағыны гара вэ пыртламыш сачлы башына гойду вэ гары илэ хүдаһафизләшмәдән белини әйәрәк дахмадан чыхды.

Дәстәдә Зинаида Антоновнанын сағалмасыны сәбрисизликлә көзләйрдиҗләр. Онуң көрдүйү иш көзәл нәтичә верди: онун кечиддән кечирдийи он бир нәфәр фашист о дүнья көндәрилди.

Зинаида Антоновна алтынчы күн иди ки, ятырды. Атышма заманы фашистләр ону голундан вурмушдулар вә о, яралы һалда суя дүшмүшдү.

Андрейка анасынын янындан узаглашмырды. О арыгламыш, көзләри чухура дүшмүшдү. Бу күнләрдә ушаг чох фикир чәкмишди.

Андрейка көрдүйү дәһшәтли юхуну утуда билмиди. О, атасыны көрмәйи нечә арзулайырды! О истәйирди ки, анасы онларын бир-биринин әлиня нечә сыхдығыны, танкларын архасызча орая, Алмания, Гитлери әзмәйә бирликдә кетдикләрини көрсүн... Андрейка өзү танк сүрәчәк, одлары ярыб кечәчәк, чайлары адлаячаг, дүшмәнин архасына кечәчәкдир...

Ушаг хәяллары нә гәдәр зәнкин олур!

Зинаида Антоновна ағыр дәгигәләр кечирдийи бир һәфтә әрзиндә илк дәфә көзүнү ачаркән өз вәзийәтини вә ону әһатә әдән шәраити баша дүшдү.

Андрейканын союмуш вә арыгламыш сифәти Зинаида Антоновная гәрибә көрүндү вә о, бир нечә санийә көзләрини оғлунун көзүнә тикди. Андрейканын додаглары нә исә пычылдайырды вә бунун үчүн анасы өзүнү тамамилә итирди. Оғлунун хәстә олуб-олмамасы фикри ону гөрхуя салды.

Зәифликдәнми, йохса әсәбләринин йорулмасынданмы, нәдәнсә бир алыға Зинаида Антоновнанын көзләри яшла долду. Онуң Андрейка язығы кәлди; чүнки онун кими яшлы бир гадынла бирликдә ушаг да әзийәт чәкир, ағыр вә тәһлүкәли ишләрдә иш-

тирак әдир. Будур инди дә партизанларын дарысгал вә рүтубәтли газмасында онун янында отуруп...

Анасы Андрейканы һәр ики әли илә гучаглайыб, синәсинә мөһкәм сыхды вә өзүнү бир аз йүнкүл һисс әтди. Көз яшлары даянды вә сифәтн гызарды.

Зинаида Антоновна гайғыкешликлә Андрейкая:

— Оғлум, сән арыгламысан!—дейә мурәчиәт әтди.

— Йох, йох, аначан, элә белә... Бир азча юхусуз кимийәм.

— Нийә?

— Мән атамы юхумда көрмүшәм.

— Һансы юхудан данышырсан, оғлум? Баша дүшмүрәм,—дейә Зинаида Антоновна даһа һәйәчанла Андрейкая бахды.

Һәлә кечән һәфтә нәнәскилдә көрдүйү юхуну анасына даныша билмәдийи Андрейканын ядына анчаг инди дүшдү.

— Аһ, аначан!—дейә Андрейка өз юхусуну анасына әтрафлы данышмаға башлады.

•

...Партизан дәстәсинин командири Мартин Захаровичин газмасы папирос түстүсү илә долмушду. Бойлу-бухунду вә көзәл бир адам олан дәстә гәраркаһынын рәис сарышын сачларыны дүзәлдәрәк:

— Әлимиздә дүзкүн, йохланылмыш кәшфийәт мә'луматы олмандан дүшмән гарнизонуна һүчүм этмәк олмаз,—дейә данышырды.

— Шүбһәсиз ки, орасы эләдир,—дейә командир разылашды.—Әмәлийәта һазырлыг ишләри лазымынча көрүлмәдидир. Йолдаш Михалков, әмәлий-

яты кечирмэйн сизэ тапшырырам. Индидән һазырлашын вә мәнним сонрақы әмрими көзләйин.

Михалков тахтын үстүндән сычрады вә кәлмәкәлмә:

— Баш үстә, йолдаш командир, әмәлийята һазырлашмалы,—деди.

— Сиз исә,—дейә дәстә командири гәраркаһ рәйсинә мұрачиет әдәрәк давам этди,—бу күн мәнә әмәлийятын планыны тәгдим эдин вә кәшфийята адам көндәрин.

Гәраркаһ рәиси Семйон Маркович командирә тәрәф чөндү вә кәлмәкәлмә:

— Айдындыр. Баш үстә!—деди.

Михалков бөйүк командирләрә тә'зим әдәрәк газмадан чыхды.

Мартин Захарович:

— Әкәр мұәллимә Зинаида Антоновна сағалыбса, Михалкова көмәк этмәк үчүн ону да әмәлийята гошмаг лазымдыр,—деди.—Зинаида Антоновна э'тибарлы гадындыр, тамамилә бизим адамдыр. О буралара яхшы бәләддир: узун мүддәт Минскдә яшамасына бахмаяраг о, бурада анадан олмуш вә бурада да бөйүмүшдүр. Анадан олуб, бөйүдүйүн вә мал отардығын ери һеч заман унутмаг олмаз.

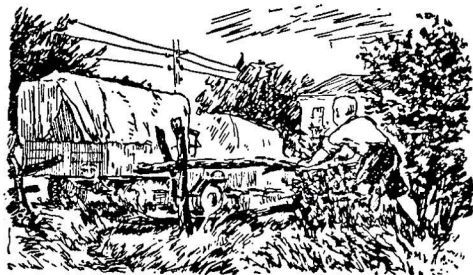
Дәстә командиринин сөзләриндә өз торпағына, доғма адамларына вә доғма өлкәсинә мәһәббәт сәсләнирди.

— Элә бу күн ону чағырыб, данышарам,—дейә гәраркаһ рәиси кетмәк истәди.

Мартин ону сахлады:

— Чағырма, яхшысы будур ки, өзүн онун янына кет.

— Яхшы.

VII

Июл сәһәри ачылыр.

Һава тәрәвәтлидир. Әтрафда һәр шей сусур. Лакин бу гейри-ади сүкүтда бир әһтиятлылыг дуялурду. Михалковун партизанлары әтрафы нәзәрдән кечирәрәк сәбрсизликлә бу бөйүрдән о бири бөйүрү үстә чеврилмәйә башлайырдылар.

Һалә кечә ярысы Каменкая яхынлашдыгылары заман Михалков өз мангасына мешәнин кәнарында узаныб ени сәрәнчәм көзләмәләрини әмр этмишди. Онлар дан ери агаран заман кәшфийәтчылардан мә'лумат алыб, дәрһал фашист гарнизонуну дармадағын этмәйи нәзәрдә тутмушдулар.

Гәраркаһ рәйсинин Зинаида Антоновнанын янына кедәрәк онунла узун заман сөһбәт әтдийини Михалков билирди. Һәмчинин дүнән ахшам Зинаида Антоновнанын разылығы илә дирибаш вә фә-

расәтле Андрейканын кәндә кәндәрилдийини дә билдирди.

Михалков «Бирдән Андрейка кечиксә, я да гайытмаса нә олар?» дейә һәйәчанла дүшүнүрдү.

...Элә бу заман Андрейка өзүнүн чәсарәт тәләб әдән чәтин ишини көрмәкдә иди. О, бостан вә галын киләмейвә колларынын арасы илә сүрүнәрәк, кәнч вә ити көзләринә саташан һәр шейә диггәт верирди.

Андрейка дашдан тикилмиш мәктәб бинасынын янында, үстү брезентлә өртүлү вә яшыллыгларынын рәнки илә маскаланмыш он едди автомашын сайды. Онларын бөйрүндәки кичик архда ики пулемйот дурурду. Һәйәтләрдә машын олуб олмадығыны өйрәнмәк дә ашы оларды, лакин Андрейка тәләсирди: о, сәһәр тездән мөшәнин кәнарында олмалы вә һәр шейә Михалкова нағыл әтмәли иди.

Андрейка Ефрем Наумчиккин дахмасынын янында аяға галхды вә бостанларын ичи илә гачмаға башлады. Наумчиккин һәйәтинин далында Василиса нәнәнин һәйәти ерләширди.

Андрейка тапданмыш чыгыра еничә аяг басмаг истәйирди ки, бир дөфә әлиндән яха гуртардығы һәмин узун вә гара Роман габагына чыхды.

Онлар бир нечә санийә динмәз-сөйләмәз үзүзә даяндылар. Андрейка чыхылмаз вәзийәтдә олдуғуну дәрһал анлады.

Томашук нәзәрләрини ушагдан чәкмәдән:

— Һә, енә растыма кәлдинми, бала?—дейә ырылдады.—Мән сәни көрмәйи чохран арзулайырым, һәтта бундан өтрү бир кечә юхусуз да галмышам.

Андрейка көзләрини Томашукун кинли вә она тикилмиш сифәтиндән чәкәрәк әтрафа бахды: о

енидән гачмаг истәйирди. Лакий элә бу заман Томашук Андрейканын биләйиндән кобудчасына япышды.

Андрейка онун:

— Инди әлимдән гуртара билмәйәчәксән!—дейә гәзәблә фысылдадығыны эшитди.

Һәмин фысылтыда о гәдәр кинлә долу севинч вар иди ки, Андрейканы дәһшәт көтүрдү.

— Мән нәнәмин янына кедирәм!—дейә Андрейка тамамилә назик вә ушаг сәси илә хаһиш этди.

— Әввәлчә бабанын янына кедәк...—дейә Томашук, Андрейканы өз архасынча сүрүдү.

Һава тамамилә айдынлашдығы заман Михалков көзләрини ачды. Шам ағачларынын хош әтри бурун дешикләрини гыдыглайырды. Гулаглары курулдайырды. Бу курулту ағачларын сакиг сәһәр габағы пычылытысына гарышырды. Лакин Михалковун зәһни ачыг вә фикри айдын иди. О, оянан кими һәр шейә хатырлады. Әтрафына диггәтлә бахыб һеч кәсин олмадығыны көрән кими ердән галхды.

Партизанлар дәрһал командирләрини көрдүләр вә онларын арасында чанланма әмәлә кәлди. Михалковун әбәс ерә аяға галхдығы бирдән ядына дүшдү, дәрһал ашағы әйилди вә әһтиятла рабитәчинин янына кетди. Михалков Андрейканын гайытмадығыны, онун башына нә исә бир иш кәлдийини билсә дә енә ушағы сорушду.

О һеч бир ени хәбәр эшитмәйиб көксүнү өтүрдү вә өз һиссәсинә керә чәкилмәйи әмр этди.

Мәшәдә, партизан дәстәсинин ерләшдийи ерин яхынлыгында исә Михалков Мартин Захаровичә раст кәлди.

— Көрәсән ушағын башына бир иш кәлмәйиб ки?—дейә о тәшвишә дүшдү.

Каменка кәнди район мәркәзиндән он дөрд километр аралы, шосе йолунун үстүндә ерләшмишди. Бура, һәлә гәдимдән тикилмиш бир нечә даш эвләри—бәлкә дә элә буна көрә Каменка адланырды—вә әһалисинин чохлуғу илә башга кәндләрдән фәргләнирди ки, бу да ону әслиндә районун икинчи мәркәзинә чевирирди.

Районун әразиси вә Каменка артыг бир нечә айдан бәри иди ки, фашистләрин әлиндә иди, лакин фашистләрин бурада ағалыг этдикләрини демәк олмазды. Хүсусән ки, йолдаш Мартинин команданлыгы алтында олан халг интигамчыларынын артмагда олан фәзалийәти ишғалчыларынын вә онларын нөкәрләринин бу торпагда яшамасына имкан верирди.

Каменканын коменданты узундираз, һәмишә гарны балгабаг кими шишкин обер-лейтенант Краузе иди. О, бурая кәлән кими, муһарибәдән әввәл почтун ерләшдийи бөйүк даш бинаны тутду вә әтрафына уча һасар чәкдирди. О, хүсусилә партизанлар стансияда дейүш сурсаты олан эшелону партлатдыпдан сонра нә кими тәһлүкәли вәзийәтдә олдуғуну чох көзәл тәсәввүр эдирди. Дәмир йолда баш вермиш партлайышлар комендант Краузейә кечә-күндүз раһатлыг вермирди. Она элә кәлирди ки, тезликлә онун өзү дә һава я соврулачагдыр. Буна көрә дә өз табеләринә, хүсусилә полис Томашука гаршы даһа чидди вә тәләбкар олмушду.

Полисләрин ичәрисиндә Роман Томашук партизанларын мешәдә олмасы фикрини һамыдан габаг ирәли сүрдү. О, Краузейә Василиса гары вә онун шәһәрли гоһумлары һаггында әтрафлы данышды. Томашук Василисая баш чәкмәк вә парти-

занларын изини тапмаг үчүн Зинаида Антоновна илә әвләнмәк һаггындакы планыны Краузейә данышаркән о меһрибанлыгла күлүмсәди, әлини онун чийнинә вурараг, папирос тәклиф этди. Краузе ит кими хидмәт көстәрмәйин нә демәк олдуғуну чох көзәл билирди: вахтилә онун өзү дә гул кими хидмәт көстәрмишди. Инди исә о, Томашука садиг бир һәйәт ити кими нәвазиш эдирди.

Роман Томашук Андрейканын әлиндән мөһкәм япышараг комендант олан эвин 20 аддымлыгында даянды.

«Бәлкә ушагдан партизанлар һаггында әввәлчә өзүм мәлүмат алам?» дейә Томашук дүшүндү. О, Андрейканы мешәйә, өз дахмасына апармаг вә орада она чәһәннәм әзабы вермәк, сонра да элдә этдийи дүзкүн мәлүмат вә һазыр планла Краузеин янына кәлмәк истәди. Лакин дәрһал фикрини дәйиши. «Ахы мөним дахмам мешәдә олдуғундан орай кетмәк тәһлүкәлидир! Нечә күндүр ки, эвдә олмамышам—ким билир, бәлкә дә инди партизанлардан бири орада отуруб».

Томашук комендатуранын тинләриндә дуран кешикчиләри көрән кими Андрейканы итәләйәрәк дарвазая доғру апарды.

Кешикчиләр ону сифәтиндән таныйырдылар, лакин онун белә тездән, һәм цә ушагла кәлмәси онлара шүбһәли кими көрүндү. Онлар кәләнләри кечид будкасына бурахдылар. Күчәйә чыхан гапыны бағладыларса да һәйәт гапысыны ачмадылар. Томашуқла Андрейка будкада галдылар.

Андрейка фашистләрин йәгин ону сорғу-суалә тутачағларыны дүшүндү. Бәс о өзүнү нечә апарсын? Сәһәр тездән бостанларда кизләnmәсинин

сəбəбини сорушсалар о нə чаваб версин? Лакин булларын һамысындан чоһ, тапшырығы еринə етирə билмэмəси ону нараһат эдирди. Мешəнин кəнарында ону кəзлэйэн севимли командир Михалков бир ан белə онун хялындан узаглашмырды.

Мүһафизə дəстəсинин рəиси Томашукла данышдыгдан сонра онулла Андрейканы һэйэтə бурახды вə өзү, онларын барəсиндə Краузейə хəбэр вөрмэйə кетди.

Андрейканы комендантлығын балача вə гаранлыг отагдан ибарət олан хидмэт шө'бəсинə кəтирдилэр. Томашук һарая исə йох олду. Андрейканын янында исə Томашук ону сүрүйүб бурая кəтирəндə гапынын ағында кешик чəжөн һитлерчи галды.

Зинаида Антоновна Михалковун кечирдийи эмəлийятын мувəффəгиййэтсизлийини дəрһал эшитди вə бу хəбэр онун үрəйини яндырды. Онун сифəти чиддилəшди. О, Андрейканын кəшфийята кетмəсинə ичазə вердийинə кэрə үрəйиндə өзүнү данлады.

Лакин ахы хəстə олдуғу үчүн о өзү кедə билмэзди... Һэм дə керүлчək иш она о гэдэр дə чəтин кəлмирди: нənəсинин янына кедən балача бир ушағын киминсə тапшырығыны еринə етирдийи кимин ағына кэлэр! О, белə дүшүнүрдү. Нəтичəдə исə...

Мартин Захарович:

— Зинаида Антоновна, наумид олмайын.—дейə ону сакитлəшдирмək истəди.—Онданса кəлин мəслəһэтлəшək...—Сонра да сэмимийэтлə: Андрейканы мən өз доғма оғлум һесаб эдирəm...—дейə əлəвə этди.

Мартин Захаровичин бу сөзләриндə о гэдэр сэмимийэт варды ки, əлə бил Зинаида Антоновна илə сөһбət эдən сачларына дən дүшмүш атасы гоча мүəллим иди.

Зинаида Антоновна гызғынлыгла:

— Нə олурса-олсун эмəлийяты баша чатдырмаг лазымдыр. Каменкада дүшмөнлэр галмамалыдыр,—деди.

Бу сөзлəрдə онун һэр шейə һазыр олдуғу айдын иди.

Мартин өз узун өмрүндə аз адама раст кəлмəмишди, лакин бу «шəһэр мүəллимəси» (дəстəдəки лəрин һамысы Зинаида Антоновнаны белə адландырырды) кимисинə аз тəсадүф этмишди. Мартин онун дəстəйə нечə кəлдийини вə дөйүш һəятяна нечə гошулдуғуну хатырлады. Гаршысында халг иши уғрунда шүур вə мəрдликлə вурушан бир дөйүшчүнүн шурдуғу дəрһал Мартинə айдын олду. О, оғлуну горхулу вə чəтин бир кəшфийята кəндəрмиш Зинаида Антоновнанын һэр һансы бир тапшырығы чəсарəтлə еринə етирчəйинə əмин иди.

Мартин:

— Сиз доғру дединиз ки, эмəлийяты баша чатдырмаг лазымдыр. Каменкада бир нəфэр дə фашист саламат галмамалыдыр,—деди.—Инди исə нə эдчəйимиз һагғында мəслəһэтлəшмəлийик. Дəстə, Андрейканын һагғында дүрүст хəбэр билмəлидир...—Мартин фикрини тамамламадан дили долашды.

Зинаида Антоновна:

— Мən дə əлə дүшүнүрəm. Бары онун башына бир иш кəлмэйəйди!—деди.

Мартин Захарович нəзəрини Зинаида Антоновнанын нүфузэдичи бахышларындан айырмадан:

— Онда кәлин ишә башлаяг,—деди.

Зинаида Антоновна ярым суаләдичи бир тәрзәдә:

— Мән элә бу ахшам кедәрәм,—деди.

— Хәстәликдән сонра белә тәһлүкәли кәшфий-
ятамы?

Зинаида Антоновна гәг'ийәтлә:

— Кедәчәйм!—деди.—Индики заманда тәһ-
лүкәдән гачмаг истәйән адама ер үзүндә кәзмәк
дә һарамдыр.

— Дәстә үчүн кәшфийят чох вачибдир. Анчаг
доғрусу сизи тәк көндәрмәк истәмәздим. Бәлкә,
өзүңүзлә башга бир адам да көтүрәсиниз?

— Йох,—дейә о, гәг'ийәтлә чаваб верди.

— Яхшы, сиз дейән олсун. Анчаг кәндин өзүнә
кетмәйә әһтиач йохдур.

— Бәс Андрейка?

— Андрейка бу күн дә олмаса сабаһ гайыдар.

— Бу яхшы оларды. Анчаг бизим вәзийәтимиз
эләдир ки, буна о гәдәр дә инанмаг олмаз,—дейә
Зинаида Антоновна сакитчә давам әгди:—Урәйи-
мә дамыб ки, фашистләр Андрейканы тутублар.
Өзүмүзә тәсәлли вермәк лазым дейил.

Мартинин дә эйни фикирдә олдуғуну Зинаида
Антоновна билирди. Һәмчинин Мартинин ону
кәшфийята көндәрмәк вә эйни заманда дәстәни
бүтүнлүклә Каменканын үзәринә көндәриб һитлер-
чиләри орадан говмаг гәрарына чоһдан кәлдийини
дә анлайырды. Лакин Зинаида Антоновна бу әмә-
лийяты Андрейканын хилас әдилтәси илә әлагә-
ләндира билмәзди. Элә буна көрә дә Мартин Зи-
наида Антоновнанын янына мәсләһәтә кәлмишди
ки, әкәр Андрейка дүшмәнин әлиндәдирсә, белә
бир дөйүш әмәлийяты ондан өтрү горхулудур.
Нәһайәт, Мартин Зинаида Антоновна илә ачыг
данышмағы гәрара алды:

— Мән бизим Каменкая олан һүчүмүмүзүн тәһ-
лүкәли олдуғуну билирәм... анчаг...

Зинаида Антоновна күлүмсүндү.

Батмагда олан ғыш күнәши кими союг олан бу
тәбәссүмдән Мартинин үрәйи исинди. О. мүәлли-
мәнин кәшфийята кетмәйи гәт'и гәрара алдығыны
баша дүшдү.

— Олсун, һәләлик көрүшәнә гәдәр!—дейә
Мартин әлини она узатды.

— Бәс һарада?—дейә Зинаида Антоновна со-
рушду.

— Орада, Михалковла Андрейканын көрүшмә-
ли олдуғу ердә, мешәнин кәнарында.

Зинаида Антоновна башыны тәрпәтди вә онун
әли командирин бәркимиш әлини сыхды.

IX

Гаранлыг вә балача отагда һитлерчинин янында
даяндығы заман Андрейка кәшфийятда баш вермиш
мүвәффәгийәтсизлийин даһа чох фикрини чә-
кирди. Андрейка өзү һаггында дүшүмүрдү, онун
үрәйини агрыдан шей тапшырығы еринә етирә
билмәмәси иди. О кетдикчә даһа чох кәдәрләнир-
ди. Андрейка баша дүшүрдү ки, инди, чәсур
командир Михалковун һүчүм әмәлийяты нәзәрдә
тутулдуғу гәдәр тезликлә һаята кечирилмәйчәк-
дир. Василиса нәнә исә фашистләрин һәр чүр тәһ-
гиринә мә'руз галачагдыр.

Онун бейниндә белә бир фикир доғду: элә бәл-
кә Михалков, һитлерчиләрин гарнизонуна онун
кәшфийят мә'луматы олмадан да басгын әдәчәк?

Бирдән отағын гапысы ачылыб Краузе ичәри
кирди. Кешикчи онун габагында өзүнү дартды, о
исә Андрейканы көстәриб:

— Ону далымча кәтир,—деди.

Кешикчи Андрейканын голундан япышыб Краузенин ардынча сүүрдү. Оңлар рэнкләнмиш, хүндүр гапыларын янында даяндылар. Гапылар ярыя гәдәр ачыг иди. Краузе отага дахил олуб архасынча гапылары өртмәди. Андрейка баша дүшдү ки, ону рәнсләрдән биринин, бәлкә дә комендантын өз янына апарырлар. Бир анлыга онун сифәти сәйриди вә көзләриндә ани бир горху парлады.

Отагдан верилән ишарәйә көрә кешикчи Андрейканы ачыг гапыдан ичәри итәләди вә гапыны бағлады. Андрейка өзүнү ишыглы, бөйүк бир отагда көрдү.

Күнчдә, этрафына хүндүр бир голтуг күрсүсү вә бир нечә стул дүзүлмүш масанын янында үзү пәнчәрәйә доғру узундираз бир фашист даянмышды. Андрейка даянараг көзләрини ерә зилләди. Краузе позуг рус дилиндә Андрейка яхын кәлмәйи әмр этди.

— Партизан алдатгы сәни, доғрудурму?—дейә Краузе сорушду.

Андрейка дүз Краузенин үзүнә бахды вә чох яваш бир сәслә суала суалла чаваб верди:

— Сиз мәнән нә һагда сорушурсунуз?

Краузе ушагларла, хүсусилә рус ушаглары илә аз сөһбәт әтмәли олмушду. Она көрә дә о, Андрейка илә сөһбәт әтмәйә мүнәсиб бир аһәнк тапа билмирди. О һәтта мейрибанчасына сөһбәт әтмәк истәди—она элә кәлирди ки, белә әтсә Андрейка онун бүтүн суалларына ушагчасына, доғру чаваб верәр.

Краузе һәдә кәлдийн яхуд да суал әтдийн мә'лум олмаян бир тәрздә:

— Сән мәнә һамысыны дейәр!—деди.

Андрейка өзүнү бичлийә вурараг башы илә разы олдуғуну билдирди.

Комендант һәрәкәтә кәлди. О, бу ишарәни Андрейканын итаәткарылығы вә бүтүн суаллара чаваб вермәйә һазыр олмасы кими баша дүшдү.

Отага сүкут чөкдү. Андрейка һәлләдичи дәгигәнин кәлиб чатдығыны баша дүшәрәк буна көрә дә фикрән бир даһа өзүнә үрәк верди.

— Сән һаралысан?—дейә Краузе сорушду.

— Шәһәрдәнәм,—дейә Андрейка сакитчә чаваб верди.

— Шәһәр чохдур... Сән һансындансан?

— Мән бурада анамла... (Краузе һәрәкәтә кәлди вә аз галды ки, көзләри илә ушагы есин.) Эвимиз янды. Одур ки, кәлдик Василиса нәнәнин янында галаг,—дейә Андрейка пәнчәрәйә доғру чеврилди вә давам әтди:—Нәнәм бах о эвләрин даһында яшайыр...

Краузе дә Андрейканын әли илә кәстәрдийн тәрәфә бахды:

— Бәс анан һарададыр?—дейә комендант ғышгырды.

— Анам мәни атды,—дейә Андрейка коменданга мачал вермәдән тез сөзә башлады.—Дейирләр ки, о, тәзә әр тапдығына көрә мәни атмышдыр.

Краузе:

— Ялан дейирсән, ялан дейирсән, оғлан!—дейә Андрейканын сөзүнү кәсди.

Андрейка бойнуну бүкәрәк мүгәссирчәсинә коменданга бахды.

Краузе нә исә фикирләширди, көрүнүр ени бир суал вермәк үчүн сөз ахтарырды.

Краузе сөзләри узада-узада:

— Нийэ кечэ кэзирсэн, ананы ахтарырсан бурада?— дейэ суальна давам этди.

— Дүнэн анамы чөкөлүккө ахтарырдым— дейрлэр ки, яшамага орая кедиб... Ахшам үстү нөнөмин янына кэлдим, о исэ ятмышды. О кардыр, гапыны ачмады...

— Ялан дейирсэн, ялан дейирсэн!— дейэ Краузе сөбрсизликкө онун сөзүнү кэсди.

Андрейка исэ өз дедийини дейирди:

— Кечэ һамамда ятдым, дан ери агаран кими эвимизэ кетдим: ахы нөнөм күн чыхмамышдан ояныр. Гапынын ағзында исэ мәни, анамы алмаг истөйөн Роман сахлады.

Бунларын һамысы ағыл кэсэндди. Андрейка Краузенин фикрэ кетдийини көрдү. О, куя коменданта һөрмөт аламати олараг сусду.

«Бу ушаг өзүнү элэ апарыр ки, ону юмшаг дил илэ элэ кәтирмөк олмаз. Башга тәдбирэ эл атмаг лазымдыр» дейэ Краузе дүшүндү. О, Андрейкая фикир вермәдән, кабинәдэ кәзинмәйэ башлады.

— Дейәчәксәнми һамысыны?— дейэ нәһайәт о, Андрейканы һәдәләди.

Көрүнүр ки, о, бундан башга һеч нә фикирләшмәмшиди.

Андрейка онун һәдәсинә эһәмийәт вермәдән итаәткарчасына баш әйди.

Краузе тамамилэ өзүндән чыхды. О, Андрейканын үзәринә атылараг чийинләриндән япышды вә ону силкәләмәйэ башлады. Сонра, голларыны ганырыб бурмага башлады:

— Партизан, партизан, дейәчәксән?— дейэ комендант бағырды.

Андрейка сусурду. «Атам кими, бир әскәр кими мәрд олуб мөһкәм дурмаг лазымдыр!» дейэ о дүшүнүрдү.

Краузе бирдэн ону вар күчү илэ гапья догру италэди. Андрейка дивара дэйиб йыхылды.

Онун башында курулту голду, көзлэринэ гара думан чөкдү.

О, бүтүн күчүнү топлайыб дивардан тутат-тутат аяга галхды вэ енидэн Краузе илэ үзбэүз даянды. Бу о гэдэр көзлэнилмэз олду ки, комендант өзүнү итирди. О, элини гапья догру узадыб:

— Марш, русс!—деди.

Андрейка чэтиликлэ чеврилди—бүтүн бэдэнини агры бүрүмүшдү—вэ, һэр ики элини габага узадараг, гапья догру аддымлады.

Кешикчи ону дэһлиз илэ апарды.

X

Андрейка тэк галдыгы мүддэтдэ чох фикирлэшди. О һэр шейи: муһарибэдэн ики ил өввэл габул олуидуғу пионер цдэстэсини дэ, Минскдэки эвлэрини дэ вэ сёвимли мэктеблэрини дэ... хатырлады. О өзүнүн Минскдэки вэ кэнддэки йолдашларыны да хатырлады. Саша Бондарчикин инди һарада олдуғуну вэ нэ иш көрдүйүнү, Валери Алексейчиковун Минскдэ галыб-галмадығыны тасөвүрүнэ кэтирмэйэ чалышды. Онулла бирликдэ партизанлара көмөк этмиш кэнд ушагларынын мүгэдэраты ону нараһат эдирди.

...Андрейканы бир нечэ цдэфэ Краузенин янына истинтага апармышдылар, Андрейка партизан дүшэркэсинин ерини өйрөнмөк үчүн комендантын она вердийи ширин вэ длэрин һамысыны бир-бир ядына салды.

Онун бейиндэ фашист дуस्ताгханасындан гачмаг фикри эмэлэ кэлди. Андрейка охудуғу

китаблардан агыр чаризм дөврүндэ Ленин, Сталин йолдашларын вэ башга болшевиклэрин ингилаби фэалийэти һагда чох шей былирди. О цда горхмаз гәһрэман-болшевиклэрин икидлийинэ бэнзэр бир шей этмөк истэйтирди.

Андрейканын комендант эвинин гаранлыг зирзэмисиндэ олдуғу саатлары белэ дүшүнчөлөрдэ кечирди.

Бир дэфэ гапынын ағзында хышылыты эшидилди, тыфыла салынан ачар сөслэнди, дөмир чырыллады, вэ араланмыш гапынын дешийиндэн ишыг көрүндү. Андрейканын көзлэри ишыга таб кэтирмэди—о, көзүнү гыйды. Ким исэ элини дешикдэн узадыб Андрейканын габағына бир габ гойду. Бу, һэтта донузларын белэ ейэ билмэйчэ-йи бир хөрөк иди.

Гапы элөчэ дэ ачыг галды. Андрейка янакы орая сохулду вэ дэһлизэ бөйланды. Онун үрэйи чырпынды: дэһлиз бомбош иди. Андрейка перикдрилмиш гуш кими чөлд дэһлизэ сычрады, этрафы эһтият вэ диггэтлэ нэзэрдэн кечирэрөк кетмэйэ башлады. О, зирзэмидэн биринчи мөртөбөйэ галхан пиллэкэнэ тэрэф бурулду. Андрейка байыр гапысынын ағзындакы кешикчини көрүб биринчи мөртөбөнин дэһлизинэ йолланды.

Дэһлизин пәнчэрэлэри бағлы иди. Андрейка кетдикчэ ирэлилэйирди.

О, өзүнү бош кабинэнин ачыг галмыш гапысы ағзында көрдү. Оранын пәнчэрэси аралы иди. Андрейка бөйланды вэ ичэри йүйүрүб пәнчэрэдэн атылараг күчөйэ дүшмөк истэди. Лакин элэ бу заман Андрейкага өмөк кэтирэн кешикчи ердэн чыхмыш кими дэһлизин күнчүндэ көрүндү. О, эли илэ аңлашылмэз ишарэлэр эдэрөк ейин аддымлар-

ла Андрейкая яхынлашды. Андрейканын үрэйи дөйүндү, дизлэри бүкүлдү. Кешикчи онун көйнөйиндөн япышарага байыр гапыя догру чөкди.

«Истинтага апарырлар» дейэ Андрейка дүшүндү. Көзөтчи исэ:

— Русс... Крауз... көзлэйир...—дейэ багырырды.

«Енэ дэ бу лэ'нэтэ кэлмиш Крауз!» дейэ Андрейка дүшүндү, бөдөнни үшүтмэ алды.

Һэйэтэ чыхдылар. Күнөш Андрейканын көзлэрини гамашдырды. О, көзлэрини гыяраг атрафы сүздү.

Андрейка ону янында ики адам даянымыш һүндүр бир барыя догру апардыларыны көрдүкдө өзүнү тамамилэ итирди. «Барыя сөйкөйиб күллэлэйчөклэр!» дейэ о, дүшүндү.

Бирдэн хырда бир гапы ачылды, вэ Андрейканы лап о башында ики мөртөбэли боз бир бина олан барынын о үзүнэ итэлдилэр.

XI

Роман Томашуку Краузенни янына чагырдылар. О «гэбул отагынын» кандарындан ичэри киремииш тэлэсик данышмаға башлады:

— Партизанлар эл-аяға дүшүшлэр. Олар дөйүшэ һазыр вэзийэтдэдилэр вэ сиз тэрэфдэн... биз тэрэфдөн һүчум көзлэйирлэр,—дейэ сәһвини дүзэлтди.

Краузе гыйыг көзлэри илэ дүз Томашукун үзүнэ бахды. О исэ ялтаг, ит көзлэринэ охшаян көзүнү Крауздэн чөкмөди.

Краузе:

— Сиз аз билир мә'лумат партизан һагда,—деди.

О, ахырынчы сөзү бөркдөн деди. Роман нэ исэ э'тираз этмөк истэди, лакин Краузе элини еллэһэрәк сөзүнэ давам этди:

— Онлар күндән-күнэ мөһкөмлэнир. Биз вуршмалыйыг. Мән сизи мөс'ул бир тапшырыға көндөрмөк истэйирәм...

Роман Томашук Краузенни сөзлэрини диггәтлэ динлэди. «Мәс'ул тапшырыг» бундан ибарәт иди. ки, Роман көһнэ, нимдаш палтар кейиниб, сахта сөнөд алмалы вэ партизан дөстәсинин лап ичәриләринэ кедиб Краузейә лазым олан мә'луматы элдэ этмәли иди.

— Дүшүн!—дейэ Краузе көзлэрини Романа зиллэди.

Томашук горхдуса да разылыг әләмәти оларга башыны тәрпәтди.

— Сиз һазырлаш йола... Унутма,—дейэ Краузе бармағыны юхары галдырды.—Иш чох вачибдир!

Томашук:

— Бу чүр вачиб тапшырыға көрә сағ олун,—деди.

Краузе һәтта күлүмсәди вэ «бу адам чап яндырар!» дейэ дүшүндү. О айрыларкән элини мөһрибанлыгла Томашукун чийиннэ вурду.

Роман Томашук Краузенни янындан чыхан замаң кешикчи Андрейканы комендантын һэйәги илэ апарырды.

Андрейка Томашуку таныйыб диксинди: «Ярмаз, һәлә дэ чаңфәшанлыг эдир! Беләлэрини ер өзүндэ нечэ кәздирир!» дейэ дүшүндү.

Бу адама гаршы олан кин дуйғусу онун бүтүн башга дуйғуларна үстүн кәлди. О чох истэйирди ки, Томашукун көзүнүн ичинә: сән ханнсән!—дейэ гышгырсын.

Краузе Андрейканы күләр үзлә гәбул этди вә кешикчийә исә кетмәсини әмр этди.

О, сөһбәтә нечә башламаға сөз ахтарырды. Краузе бу күн нечә олурса олсун Андрейканын партизанларла һәр-һансы бир алагәдә олуб-олмадығыны өйрәнмәйи гәрәра алмышды.

О, Андрейка бахаркән: «Онларын һамысы бизим әлейһимизә вурушур!» дейә гәзәблә дүшүндү. Бир мүддәт сакитлик олду.

Краузе лап Андрейканын янына кәлди вә сифәтиндәки истәһзалы күлүшү ондан кизләтмәдән:

— Бизә данышмаг лазымдыр,—деди.

Андрейка өзүнү йығышдырды.

— Мән истәйирәм сәни бурахмаг...—дейә Краузе көзләрини Андрейканын үзүнә зилләди.

Андрейка сусур вә көзләрини Краузедән чәкмирди. Краузе ушағын онун сөзләринә инанмадығыны баша дүшдү.

— Бәли, бәли,—дейә Краузе сөһбәтини давам этдирди,—әкәр сән һамысына десән һагда...—онун дили долашды,—партизанлар һаггында, мән сәнә эдәрәм гут¹.

— Мән партизанлар һаггында һеч нә билмәдийими сизә чохан демишәм. Анд ичирәм...—дейә Андрейка юмруғуну дүйүнләйәрәк көксүнү сол тәрәфинә гойду.

Краузе давам этди:

— Партизан әзилиб... Сәнин анан партизанлар тәрәфиндән өлдүрүлүб...

Андрейка сусду. Онун анасы дүшмәнләрлә вурушмада һәләк ола биләрди—о, әввәлләрдә дә дәфәләрлә бу хусусда дүшүнмүшдү. Ләкин Краузенин ялан делйини анлады вә буну билдирмәмәйи гәрәра алды.

— Мәни Василиса нәнәнин янына бурахын.

— Бурада гал. Мәнә эдәчәксэн көмәк... Сәнин нәнән дә өлдүрүлүб.

— Яландыр!—дейә ушаг өзүнү сахлая билмәди.—Яландыр! Нәнәм сағдыр! Анам да сағдыр—партизанлар ону өлдүрмәзләр!..

Андрейканын сәси комендант әвини титрәдән гулагбатырычы бир партлайышдан эшидилмәз олду. Краузе отагдакы телефонлара тәрәф атылды, Андрейка исә дәһлизә йүйүрдү.

XII

Андрейка фашистләрин һәр тәрәфдә дәһшәт ичәрисиндә вурухдугларыны көрүрдү.

О, һәйәтдән кечәрәк һасарын тайбатай ачылыш һапысына доғру гачды. Андрейка һасарын о

¹ Гут—яхшы.

үзүндө һарада исә партлайыш олдуғуну дәрһал баша дүшдү.

«Гачмаг... Гачмаг!» дейә ани олараг дүшүндү.

Андрейка һәлә өмрүндә бирчә санийәнин һәр шейи һәлл этдийи бир вәзийәтдә олмамышды. Ону лап бу саатча тута биләрдиләр.

Һасарын янында, өлдүрүлмүш кешикчи узанмышды. Андрейка, онун янында ердә бир тапанча көрдү. Тапанча һитлерчинин узанмыш әлинин лап яхынлығында иди. Адама элә кәлирди ки, һәмин әл тапанчаны көтүрәчәк—вә о заман Андрейканын иши битәчәк.

О, күчәйә атылды вә күчү кәлдикчә гачмаға башлады.

Она элә кәлирди ки, минләрдә әл ону тутмаг үчүн узаныр, минләрдә көз онун һәр бир аддымыны изләйир.

Краузенин эви архада галмышды. Орадан һайкүй вә бағырты сәсләри эшидилирди. Андрейканын габағындан, күчә илә комендантын эвинә доғру һитлерчиләрдә долу бир йүк машины кечди.

Андрейка издиһамлы күчәдән чыхыб дөнкәйә бурулараг базара тәрәф гачды.

Нә һадисә баш вердийини Андрейканын өзүндән сорушсайдын һеч нә дейә билмәзди. О, бир шейи һисс эдирди: о—азаддыр, өз адамларыны көрмәк, дүшмән әлиндә олдуғу заман көрдүкләрини данышмаг истәйир.

— Андрейка, Андрейка!

Аһ, нә бөйүк севинч! Андрейка Василиса һәннин гоншусу вә дәфәләрдә онларын эвинә кәлән Змитрок дайынын арыг бир атын янында даяндығыны көрдү.

— Сән бурада нә гайыырсан, оғлум,—дейә Змитрок мейрибанлыгга сорушду.

Андрейка әтрафына бахды вә, Змитрока яхылашараг, онун гурумүш сол голуна кейдийи палтарынын голуна тохунду.

—Һәбсханадан гачмышам,—дейә о пычылдады.

Змитрок тәләсик аты ачмаға башлады.

Арабада бир чәлләк вар иди.

Змитрок чәлләйи көстәрәрәк:

— Бәлкә, сәни бунун ичинә салам,—дейә мәсләһәт көрдү.

— Йох. Яхшысы будур ки, сиз өзүңүз хәстәлиһә вурун, мән дә сизи оғлунуз кими, куя һәкимә апарырам...

Андрейканын фикри Змитрокун хошуна кәлди. О чәлд, гойнундан нә исә бир нечә кағыз чыхарыб Андрейка я верди: «Йшдир, тутуб әләсәләр, көстәрәрсән» деди, өзү исә гычларыны арабанын габаг тәрәфинә узадыб бөйрү үстә ятды.

Андрейка аты говду.

Онлар кәндин далындакы кичик көрпүйә яхынлашдылар. Бурада һитлерчиләр онлары сахладылар. Нөвбәтчи атын йүйәниндән тутараг йолун лап кәнарына чәкди.

Андрейка чилову әлиндә тутуб өз ериндә сәкитчә отурмушду. Икинчи нөвбәтчи арабая яхынлашды вә бирдән көзү чәлләйә саташды. О, чәлләйи бир нечә дәфә о үз-бу үзүнә чевирди, алтындакы саманы силкди, Змитрокун чийиниә тохунду.

Змитрок ағрынын шиддәтиндән олдуғу ки ми үзүнү туршудараг куя Андрейкадан үзүлчәйиндән горхурмуш кими тәк голу илә онун чийиндән япышыб ериндән галхды.

Элэ бу вахт Андрейка кагызы нөвбэтчийэ көс-төрмөк истэйирди ки, о, ийрэнмиш кими үзүнү арабадан чевирди.

Иол ачыг иди.

Андрейка шадлыгыны кизлэдэрэк арабаны сүрдү.

— Змитрок дайы, анам нечэдир, бир шей бир-сирсинизми?—дейэ Андрейка сорушду.

Змитрок һэрэкэтэ кэлди вэ Андрейканын яшына мувафиг олмаян чидди үзүнэ бахды.

— Демөк олар ки, һеч бир шей билмирэм.— дейэ Змитрок карыхмыш һалда чаваб верди.— Мартиндән һэр шейн өйрәнэрсэн. Кечэйэ кими онун янына чатарыг.

Сәһһәти зәиф олан сакит Змитрок дайынын партизан олмасы Андрейка үчүн көзлөнилмэз бир енилик иди.

✱

Һәммин кечэ Мартин Захарович ята билмәди. О, тәхрибат дәстәси илә бирликдә Каменка кедән Зинаида Антоновнадан никаран иди.

Комендатуранын бинасыны парглатгыдан сонра һамы сағ-саламат кери гайытмышды, Зинаида Антоновна исэ йох иди. Мартин горхурду ки, фашистләр чамаат илә бирликдә ону да һөбс этмиш олсунар. Явэр, Змитрокун бир ушагла гайытшыгыны хәбәр вердикдә о дәрһал газмадан чыхды.

О, кәнарда гәраркәһ рәиси илә үз-үзэ кэлди.

Рәис Мартин Захаровичи даһмая бурахараг:

— Биз дэ сәнин янына кәлирдик, сизэ чанлы бир хәбәр кәтирмишик!

Мартин Захарович оғлана бахды—бу Андрейка иди.

Андрейканын илк сөзү:

— Анам сағдырмы?—дейэ вердийи суалы олду.

Мартин йүйүрүб Андрейканы мөһкәм бағрына басды.

Андрейка, Мартин Захаровичи һейран эдән бир сакитликлә өз анасы һаггында сөйләнлиләнләрин һамысыны динләди,—анчаг ағламады, даһа да чидди көркәм алды.

XIII

Краузенин һирси кечэйэ кими союмады. О кестапонун бүтүн гүввәсини, комендатураны вэ гошун һиссәләрини аяга галдырды. Аз гала комендантын лап эвинин ичинэ мина гоймаға чәсарәт этмиш адамы ахтарырдылар.

Краузе бир әмр верәрэк, мүгәссирләр тапылмадығы тәгдирдә, онларын әвәзинә 150 нәфәр замини асдырачагыны э'лан этди.

Нәһайәт кечэ саат үчдә Краузе динчәлмәйэ кетди. Онун кабинәсиндән һамыдан сонра кестапо рәиси чыхды. Онларын арасында тәхминән бу мәзмунда гыса бир сөһбәт олду:

Краузе. Бу ишдә ерли партизанларын әли вар.

Кестапочу. Зәнимчә эләдир. Парглайышын бир дә тәкрар олунмамасы үчүн мәнним адамларын әлләриндән кәлени эдәчәкләр. Патруллар ики гат артырылачар.

Краузе. Нечә билирсиниз кечэ сакитликләми кечәчәк?

Кестапочу. Һәр шейин сакит олачагына әминәм.

Краузе. Элә исэ—кечәниз хейрә галсын.

Краузе әлини кестапо рәисинә узатды.

Мартин Захарович фашист гүвөләрини сүр'әтти зәрбә илә әзмәк вәзифәсини гаршыя гойду.

Сүбһүн ачылмасына аз галырды. Бүтүн даирәдә ялныз партизанлар ятмамышды.

Мартин Захарович дүшмәнин керн чәкилмә йолуну кәсмәли олан хусуси групп илә бир ердә иди. Гәраркаһ рәиси дүшмән гарнизонуна һәлләдичи зәрбәни вурачаг дүстәйә башчылыг әдирди.

Андрейка һәмишә Мартинин янында иди.

Гәраркаһ рәиси суал, йохса мәсләһәт әдирмиш кими:

— Бәлкә, ушағы арха я көндәрәк?—деди.

Мартин Захарович саатына баһараг:

— Гой һәләлик мәним янымда галсын. О мане олмур,—дейә чаваб верди.

Чәсарәтти һүчума башланмасы хәбәрини верәчәк илк партизан топларынын атәш ачмасына бир нечә дәгигә галырды. Гәраркаһ рәиси видалашаркән Андрейка яхынлашараг:

— Гочаг, сән дайыны көздән гойма,—деди.

— Хәтирчәм ол.—дейә Мартин Андрейканын әвәзинә чаваб верди.

Гәраркаһ рәиси һәлә бир гәдәр араланмамыш Андрейка өзүндән бир нечә аддым габагда ики көлкә көрдү. Онлар нәдәнсә ирәли кетмәйә дейил, керн чәкилмәйә чалышырдылар. Андрейка онлары Мартин Захаровичә көстәрди.

— Сән онлары көздән гойма, мән исә бу саат... дейә Мартин ян тәрәфә чумду.

Андрейка диггәтини топлады. Намә'лум адамлар колларын янында даяныб, көрүнүр, нә һагда

исә мәсләһәтләширдиляр. Андрейка ерә ятараг сүрүндү вә гулаг асмаға башлады.

— Сән мәни алдатдын...—сөзләри Андрейканын гулағына чатды.

— Әйби йохдур, сонрасы яхшы олачаг...—дейә ким исә хырылтылы сәслә чаваб верди.

Сәс Андрейка я тәәччүб әдиләчәк дәрәчәдә таныш кәлди.

— Йох, сән өзүн тәк кет.

— Сәс салма, бәдбәхтин бири!

— Ахы о яхшы адамдыр. Әлим әсир...

— Аһа, белә имишсән!..

Андрейка намә'лум адамлардан биринин о бнрсини вурдугуну, вуруланын уфулдайыб ерә йыхылдығыны көрдү.

Андрейка Мартин Захаровичин янына гачды.

— Тез олун, тез олун! һаман хәин Роман орададыр. О кими исә өлдүрдү!

Партизанлар коллуға мүмдулар. Онлар колун дибиндә һәрәкәтсиз һалда узанан бир адамын чибини башға бир адамын ахтардығыны көрдүләр.

— Тутун!—дейә Мартин әмр верди вә үч партизан намә'лум адамын үстүнә атылды.

О, ериндән сычраяраг түфәнки көтүрмәк истәдисә дә гүввәтли әлләр ону ерә сәрди.

Андрейка онларын янына йүйүрүб янылмадығыны көрдү: бу, һаман Роман Томашук иди.

Дөйүшә башламағы хәбәр верән топ атәши һаваны титрәтди.

Хаинлә мәшғул олмаға вахт йох иди. Мартин гәзәблә:

— Бу һәрифиде базая апарын, дейә әмр этди.— Көздән гоймайын. Гайыдыб ишинә бахарыг!

Михалковун дәстәсинин биринчи сәрраст зәрбәсиндән бир нечә дәмрийол эшәлону янмаға башлады. Стансия чакнашма дүшдү.

Алов артыг дөйүш сурсаты илә долу олан эшелонлара чатды. Янғынын вә сайсыз-һесабыз партлайышларын көз гамашдырычы ишыглары сәһәрин шәфәгинә гарышды.

Дөйүш башланды. Фашистләр шиддәтли мугавимәт көстәрирдиләр.

Михалков өз дәстәсинин гаршысында гоюлмуш тапшырығы еринә етирилмиш һесап эдирди. О, стансияда мәскән салмыш фашистләрин габағыны кәсмәкдән өтрү кичик бир дәстә айырды, өзү исә әсас гүввәни көтүрүб башға дәстәләрлә бирләшмәк үчүн йола дүшдү. Михалков гарнизон гошунуна нәфәс чәкмәйә аман вермәдән архадан онлара зәрбә әндирди. Гитлерчиләр һүчума таб кәтирмәдиләр.

Андрейка исә севинирди: анасы вә ичәриләриндә нәнәси Василиса да олан онларча партизан азад эдилмишди.

Инди комендант эвинин бүтүн гапылары тайбатай ачыг иди. Дири-дири тутулмуш Краузени эвдән байыра чыхартдылар. О, сифәтиндә гәзәб вә горху аламати олдуғу һалда ерийирди.

Семйон Маркович Мартинә яхынлашды. Гәраркаһ рәиси йорғунлудан белини әймишди, онун сифәти палчыға буланмышдыса шән көрүнүрдү.

О:

— Дәстәләр ени әмр көзләйир,—деди.

Күнәш чыхырды. Андрейка илә Зинаида Антоновна үзләрини күнәшә чевириб башларыны галдырараг шәффаф әнкикликләрә бахырдылар. Шәрғдән хош вә сәрин күлөк әсирди.

Тәрчүмә әдәби *И. Шыһам*
Редактору *Ю. Мәммәдов*
Габыгыны рәссам *Ә. Зейналов* чәкмишдир
Техредактору *Ә. һ. Мир Чәфәрәв*
Корректору *А. Заһиров*

Чапа ызыланымыш 27/VII-51
Кағыз форматы 84x108¹/₃₂—0,8—2,6 чап листи.
(Учот нәшрийәт листи 2,2)
ФГ15398. Сифариш № 155, Тиражы 10.000.

Азәрбайҗан ССР Назирләр Совети янында
Полиграфия сәнәеи, Нәшрийәт вә Китаб
сатышы ишләри Идарәсинин „Гызма Шәрг“
мәتبәәси, Бақы, Нәзи Асланов күчәси. 80.

ПАВЕЛ КОВАЛЕВ

АНДРЕЙКА

(на азербайджанском языке)

Азербайджанское

Издательство Детской и Юношеской Литературы

Бану-1951